

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Samlinger

til

Jydsk Historie og Topografi.

~~~~~  
2. Række. III. Bind.  
~~~~~

Udgivet

af

det jydsk historisk-topografiske Selskab.

Aalborg.

Marinus M. Schultz's Forlag.

Trykt i Stiftsbogtrykkeriet.

1891—93.

Slaget paa Grathehede.

(Ved M. H. Rosenørn.)

I mine Forundersøgelser til »Grev Gert af Holsten og Niels Ebbesøn af Nørreris« S. 123—4 har jeg kortelig fremstillet de Begivenheder, der gik forud for den afgjørende Kamp mellem Svend Grathe og Valdemar.

I den lange Aarrække, der er hengaaet, siden jeg nedskrev denne Fremstilling, har dette Emne og selve Slaget været behandlet ved flere af vore mest udmærkede Historikere, hvis afvigende Anskuelse have fremkaldt en literair Strid, som tildels er ført med meer end almindelig Bitterhed.

Det er dog ikke denne Omstændighed, men den store Betydning, selve Kampen havde for Danmarks Selvstændighed, der har bragt mig til paa ny at gjenngaa min tidligere Fremstilling, og da jeg ikke i noget Punkt, der vedkommer dette Slag, kan fravige denne, har jeg følt mig opfordret til at fuldstændiggjøre den ved Udvikling af de Momenter, som derfor ligge til Grund, og i Forbindelse hermed belyse adskillige Forhold, der have været omtvistede.

Det maa saaledes, for rettelig at opfatte Kampen mod Svend, fremhæves, at efterat denne paa den tyske Rigsdag i Merseburg i Pintsen 1152 havde føjet sig i de Fordringer, som stillede af hans Ungdomsven Frederik Barbarossa, der nu var bleven Tysklands Overherre, blev han en Svøbe for det danske Folk, hvis Levesæt han foragtede og ombyttede med tysk Skik. Han omgav sig med tyske Gøglere og forjog den danske Adel fra Hove, og medens han paa flere Maader

trykkede Stormændene, mistede han Almuens Yndest ved haarde Paalæg og ved en fra gammel Kongeskik afvigende Tilbageholdenhed og ufolkelig Optræden paa Thinge. Ogsaa med Lunde Erkebiskop havde han Stridigheder og var maaske ikke uden Andel i Bremer Erkebiskoppens Planer mod Danmark og Eskils Fængsling ved Frederik Barbarossa. Da han omsider havde brudt med Skjalm Hvides med Harald Heins Datter avlede Søn Toke, lagde Knud Magnussens Raadgivere Planen til at fjerne Valdemar fra Kongen ved at indlede hans senere Ægteskab med Knuds Halvsøster Sofie. Denne Plan lykkedes, og da Stemningen i Landet yderligere havde vendt sig mod Svend ifølge dennes uheldige Forsøg paa at afvende Vendernes Angreb ved at betale Henrik Løve en tildels ved Landehjælp tilvejebragt Pengesum, til samme Tid som Valdemar kun ved den Beskyttelse, der ydedes ham af den mod ham venlig sindede Erkebiskop Hartvig og Henrik Løve selv, i Forbindelse med den hæderlige Tænkemaade, hvormed Svends egen Svigerfader Conrad af Wettin havde afvist enhver Deltagelse i den skumle Plan, Svend havde lagt til at fastholde Valdemar i tysk Fangenskab, havde undgaaet denne Fare, sluttede Knud og Valdemar sig end nøjere sammen. Medens de opholdt sig i Ribe (?) eller snarere i Viborg, gjorde Svend fra Fyn af et Forsøg paa at bemægtige sig deres Personer ved et pludseligt Overfald, men da ogsaa denne Plan, der var kommen til deres Kundskab, mislykkedes og havde forøget deres Mistillid til Kongen, toge de med Jydernes Samtykke Kongenavn 1154. Svend samlede da sine Mænd i Odense for at forberede et Krigstog mod de forbundne Kongsemner, men dette gav Anledning til, at Sune Ebbesen, der ikke vilde sværge Svend Troskab, aabent gik over til Valdemar, til hvis Fader hans egen Fader og Bedstefader havde været saa nøje knyttede. De forbundne Kongsemner truede nu med den jyske Flaade Svend i Roskilde, hvor denne, der foreløbig havde faaet Undsætning fra Skaane, plejede Raad med sin Fortrolige Peter Thorstensen. Denne Stormand siges her at have foreholdt Kongen, hvor lidet denne havde fulgt hans tidligere Raad, der gik ud paa, at han — Kongen — enten skulde have søgt at vinde saavel Herrestanden som Almuen for saaledes at kunne modstaa sine Medbejlere til Tronen, eller have overladet disse Rigets Styrelse og selv have nøjedes med Kongenavnet. Det

eneste, der nu var ham løvnet, var at gaa til Skaane; thi paa Sjælland havde han færre Venner end Fjender. Hvis han ikke kunde fastholde Skaaningerne, vilde disse gaa over til hans Medbejlere. Dette indtraf virkelig strax efter, idet Eskil forlod Kongeborgen med de skaanske Stridskræfter, og da Svend med de Stridsmænd, der vare blevne ham tro, var slaadet ind paa Vejen til Falster, og hans Mænd ikke havde kunnet formaa ham til at opgive sin paatænkte Flugt til Tyskland, opløstes hans Hær, efterat den i kort Tid havde oppebiet et Angreb af Jyderne. Ordet for Opløsningen førte Peter Thorstensen, idet han fremhævede det taabelige i at levere Slag uden Anfører, men de fleste af Førerne sluttede sig snart til de 2 Konger, og alene Ulf og Thorbjørn bleve grebne og bragte i Forvaring hos Kong Sverker i Sverige, medens Svend selv fra Efteraaret 1154—6 tog Ophold hos sin Svigerfader indtil dennes Død.

Saaledes er Saxos Fremstilling (p. 702—12, der stemmer med Knytlinga cap. 109—10 i Hovedpunkterne), og man kan derfor ikke betragte Valdemars Tilhængere under den senere Kamp som særlig fremgaaede af Almuens Rækker; thi som Knytlinga siger (cap. 111), vare alle fra den Tid, Svend var borte, rede til at tage Valdemar til Konge, fordi han var yndet af alle, saa at baade han og hans tilkommende Svoger Knud nu lode sig salve til Konger.

Det var først efter sin Svigerfaders Død, at Svend stræbte efter atter at komme i Besiddelse af sit forladte Rige og tilsagde Henrik Løve en stor Pengesum, for hvis rette Erlæggelse han stillede Forløfte, hvis denne atter kunde indsætte ham i Riget. Ved Bestikkelse aabnedes Danevirke for den tyske Hær, og medens Henrik Løve afpressede Byen Slesvig en betydelig Pengesum, tilføjede Svend dens Handel et dødbringende Knæk ved at udplyndre den der liggende østersøiske Handelsflaade til Lønning af sine hvervede Soldknægte, saa at det kun var en ringe Erstatning, naar han overlod Borgerne fremtidig Brug af Kongsengen. I de første 14 Dage, Svend og Henrik Løve tilbragte nord for Danevirke, naaede de, efter Knytlinga, dog ikke længere end til Sommersted, idet den spredte jyske Befolkning nærmest nord for Hedeby trak sig op til det tætbefolkede nuværende Nordslesvig og der deltog i Fædrelandets

Forsvar, for at de, som Saxo udtrykker sig, ikke skulde have Udseende af at have ydet de *fremmede Fjender* Bistand.

Dette var altsaa den danske Opfattelse af Svends Indfald i Vinteren 1156. Saasnart Valdemar i Sjælland fik Nys om Tyskernes Angreb (»Theutonici motus« Saxo p. 714), overlod han Sjællands Forsvar til Absalon og gik med Isbaad over Medelfarsund for at samle Tropper i Nørrejylland mod Fjenden. Han forblev efter Knytlinga Vinteren over i Nørrejylland, og da han gennem den senere Grev Henrik af Ratzeburg, der havde hans Frænke til Ægte, havde forstaaet at vække den Formodning i det tyske Hovedkvarter, at man fra dansk Side ikke havde noget ivrigere Ønske, end at Fjenderne vilde forblive nord for Ejderen, da man saa med langt overlegne Kræfter vilde kunne fuldstændig oprive dem, bevirkede han derved, at den fjendtlige Hær iværksatte et overilet og med Tab forbundet Tilbagetog. Skjøndt Henrik Løve til den Tid, efter Overenskomst med Erkebiskop Hartvig som sidste Ætling af Greverne af Stade af Huset Harsfeld, beherskede Nederelben dels fra Stade og dels fra Ditmarsken af, overlod han nu Erkebispens herfra at understøtte Svend, medens han fra sine vendiske Besiddelser i Traveegnen, Vagriens og Obotriternes Land foranstaltede Svend overskibet til Fyn, hvor han i Odense modtoges med Velvillie af Borgerne (»lætis civibus« Saxo p. 716), medens Landbefolkningen efter Knytl. med Koner, Børn og Gods flyede til Knud og Valdemar, fordi de alle forhen kun ugjerne havde taalt Svends Herredømme. Knud og Valdemar udbøde da Leding fra de øvrige Egne af Riget, hvilke Svend ikke tidligere havde bemægtiget sig, saaledes som Tilfældet havde været med Lolland, hvor han med sin ringe Skibsstyrke i al Fredelighed var bleven modtagen med Glæde af de ham hengivne Lolliker, ligesom han ved Gaver og Løfter, efter Helmold, havde vundet flere af de mindre Øer. Efterat de tvende Modkonger med Ledingsflaaden havde truet Fyn, blev ifølge et Møde mellem Svend og Valdemar i Albani Kirke, hvorved alene Absalon var tilstede, en Herredag udskreven til Lolland, hvorhen Svend atter begav sig, og hvor han stadig forøgede sin Styrke med hvervede Soldknegte. Efter Knytlinga vedtoges det derfor, at Svend under Herredagens Forhandlinger skulde opholde sig paa Falster, men de tvende Modkonger underholde hans Folk, indtil Forlig var sluttet. Skjøndt nu

mange af Svends tidligere Mænd atter sluttede sig til ham, og han derefter begyndte at vise mindre Tilbøjelighed til Overenskomst, blev dog af Herredagen, som det siges, efter Forslag af Ribe Biskop Helias, vedtagen en Tredeling af Riget, og blev den endelige Form for denne, at Valdemar fik Jylland og hvad dertil ligger, Svend Skaane, Halland, Bleking og Bornholm, Knud Sjælland, Fyn, Ærø, Falster og de Lande, som dertil ligge, men siden forenede efter Knytl. Valdemar og Knud deres Lande, og skjøndt man i Almindelighed fandt, at der af Valdemar var viist Svend en særlig Overbærenhed, idet han ved at føre Avindskjold mod Riget havde forbrudt Land og Folk, blev Overenskomsten bekræftet med Kongernes Ed under Straf af Bansættelse, hvis den brødes.

Alt tyder dog paa, at Svend fra første Færd af har været betænkt paa at bryde eller tilintetgjøre denne Overenskomst ved samtidig at rydde begge sine Medkonger af Vejen, og han har neppe hertil behøvet den Opfordring, man har søgt i en Ytring af Thorbjørns Hustru, der opfostrede hans lille Datter, og som, da han fra Roskilde af besøgte denne, skal have undret sig over, at han nu skulde nøjes med en Trediedel af det, hvorover han før havde været Eneherre. Dog er det ikke utænkeligt, at Svend, der ofte handlede efter pludselige Indskydelser, ved denne Ytring og Tanken om, at hans Samrejse med Medkongerne nu udløb, er bleven bragt til ikke længere at opsætte sin paatænkte Udaad. Herpaa tyder, at han strax, da han kom tilbage fra Thorbjørns til Kongernes Aftensmaaltid, henkastede Ytringer om sin Landflygtighed og lod en tysk Sanger foredrage en Sang om, hvad han — Svend — havde udstaaet under sin Flugt og de følgende Gjenvordigheder. Rimeligvis har ogsaa hans Mand, Ditmarskeren Detlev, der kort før var gaaet bort fra Maaltidet og nu vendte tilbage, fundet Øjeblikket gunstigt til Formaalets Opnaelse, saa meget mere som de fleste af de to Kongers Folk havde forladt Gildesalen for at se paa nogle af Svends Drabanter anstillede Lege. Efterat Detlev havde vinket sin Konge til sig og tilhvisket ham en kort Meddelelse, stak alle Svends tilstedeværende Mænd Hovederne hviskende sammen, og saasart Svend havde ladet sig lyse ud af en Smaadrenge, trak de blank mod Knud og Valdemar. Særlig nævnes Detlev, der nedhug Knud og havde et Sammenstød med Valdemar, Tule Hemmingsen, der saarede

Valdemar i Laaret, og Ingvar Kveisa. Da Valdemars Mænd saa denne snuble, kastede de sig frem for at dække ham, hvorved de selv fandt Døden, medens han undkom.

Det rystende i denne paa St. Laurentii Aften d. 9de August 1157 fuldførte Udaad var vel skikket til at gjenoplive og forstærke Jydernes gamle Had til Svend, og ligesom Valdemar ved sin paa Viborg Landsting afgivne Beretning om Knuds Mord og sin egen ustandne Smerte og Fare rørte Tilhørerne til Taarer og fremkaldte et eenstemmigt Udbrud af Forbittrelse mod Svend med Tilsagn om at følge sig, saaledes siger Saxo udtrykkelig (p. 730), at selv flere af Svends Mænd paa Grund af den begaaede Misgjerning fattede Afsky for ham og sluttede sig til Valdemar, da de ansaa det for Synd at yde den, der havde begaaet en saadan Brøde, nogensomhelst Hjælp eller Understøttelse. Det er heller ikke urimeligt, at Beretningen om Kongemordet har afgivet Grundlaget for en Slagsang, der er bleven afbenyttet under Valdemars senere Opmarsch gjennem de Egne, hvorfra han kunde vente Understøttelse. Dette var ikke blot fra hans egne Besiddelser, men ogsaa fra den Del af Landet, der nærmest havde været knyttet til Knud. Hans første Skridt var dog at sikre sig mod Svend. Saasart denne havde erfaret hans Flugt, søgte han nemlig at forfølge ham, men forsinkedes dels ifølge det Paabud, han selv tidligere havde givet om at bore alle sjællandske Fartøjer læk for at forhindre Valdemars Undvigelse, dels ved de Foranstaltninger, Absalons Moder og Søster havde truffet til om Natten at gjøre de Skibe, hvormed Svend vilde afgaa, usødygtige. Omsider kom han dog afsted over Fyn, men da Valdemar havde truffet de fornødne Forholdsregler til at formene ham Overgangen over Lillebælt, vendte han atter tilbage til Sjælland og udbød Leding af denne og Skaane. Valdemar vendte derefter tilbage til Viborg og fuldbyrdede der sit Ægteskab med Sofie, som Saxo *først* fremhæver, for at han desto lettere kunde faa Knuds gamle Stridsmænd til at slutte dem til sig. Ogsaa han udbød derefter Leding og samlede sin Flaade i Randers i den Tanke derfra at angribe Svend i Sjælland. Men Svend kom ham i Forkjøbet, og nu begyndte den Kamp, som endte paa Grathehede.

Svend lod den Søstyrke, han havde kunnet tilvejebringe fra Fyn, rimeligvis ved Bistand af Magnus, forene sig med den sjællandske Ledingsflaade og gjorde med den saaledes forenede

Flaade Landgang i Jylland (»ad Jutiam appulit«), men *hvor* paa jyske Kyst?

Rigsarkivar Jørgensen mener ved »Grenaa«; jeg har paa det oven anførte Sted udtalt den Formening, at det rimeligvis var paa et Punkt nordligere end Randers Fjord. Til den førstnævnte Anskuelse kan man kun komme ved at sætte Saxos Ord »navigiis e Fionia Sialandique petitis ad Jutiam appulit« i umiddelbar Forbindelse med hans derpaa følgende Beretning, hvorefter Svend fra Landgangsstedet af med den bedst beredne Del af sit Rytteri ilede mod Viborg, efterat han havde givet sin Flaade Ordre til at lægge sig ind i Munden af Diursaa. Men disse tvende Momenter, Landgangen paa jyske Kyst og Ordren til Flaaden om at lægge sig ind i Diursaa, ere ikke af Saxo satte i anden Forbindelse med hinanden, end at Ordren til Flaaden blev given efter Landgangen samtidig med Rytteriets Marsch mod Viborg. Hvis Svend var gaaet i Land ved »Grenaa«, kunde han ikke marschere mod Viborg ad hurtigste Vej uden Sammenstød med Valdemar, der laa i Randers og havde hele sin Ledingsflaade samlet i Randers Fjord. Valdemar vilde da ogsaa paa anden Maade end, som Saxo siger, ved en Overløber have bemærket Flaadens Tilstedeværelse i Diursaa. Da han paa den anførte Maade var bleven vidende herom, sendte han snarest ske kunde sin Søstyrke under Saxo og Buris ud af Randers Fjord ned mod Diursaa, og ved disse Føreres Indflydelse bevægedes da den sjællandske Ledingsflaade til at forlade Kong Svends Parti og vende tilbage til Sjælland, da Besætningen ikke vilde kæmpe mod Frænderne paa Valdemars Side. Derimod angreb Valdemars Flaade Fynboerne og bankede dem, som Saxo siger, dygtig af, saa at de slagne grebe Flugten og forsvandt af Farvandet. Dette opfattede Svend som den *største Ulykke*, der kunde have ramt ham (»Nec quicquam Sveno malorum ægrius tulit«), og lagde derved for Dagen, at ved denne Opløsning af hans Flaade brast den Plan, han havde lagt for Krigsførelsen. Denne Plan maa nemlig øjensynlig være gaaet ud paa først at komme i Besiddelse af Viborg — ligesom han allerede havde Roskilde og Odense i sin Magt — og derfra overraske Valdemar i Randers, medens Flaaden afskar dennes Forbindelser med hans Tilhængere i Sjælland og kunde gjøre god Tjeneste, hvis Valdemar havde trukket sig tilbage langs den jyske Østkyst.

Nu vare derimod Valdemars Forbindelser med hans sjællandske Venner sikrede, og Esbern Snare kunde saaledes trygt overtage Recognosceringen mod Svend i Viborg, som Saxo umiddelbart derefter omtaler. Det er ogsaa klart, at naar den fynske Flaade fra Odense Fjord og maaske Beltet af har kunnet støde til Svends af Issefjorden udgaaede Flaade, er dette lettest skeet ved Hjælp af de til den Tid, fra Midten af August, hyppig indtrædende vestlige Vinde, og at disse maa have gjort det vanskeligt fra Foreningspunktet af at gjøre Landgang ved »Grenaa«, hvorimod man lettere fik Landet fat nordligere. Svend har derfor vistnok iværksat sin Landgang paa jyske Kyst ved Havnø eller et lignende Punkt paa den nordlige Bred af hvad der nu kaldes Hobro Fjord, hvorfra han ogsaa havde den korteste for ham tilgængelige Vej til Viborg. Paa Forbimarschen fra Øls af har han da kunnet bemægtige sig den gamle Kongeborg ved Klejtrup og er saaledes bleven Herre over Rinds Herred, hvorved han har kunnet afskære Valdemar fra hans Besiddelser ved Limfjorden. Det er da ogsaa rimeligvis her, han er traadt i Forbindelse med Erkebiskop Eskils Broder, Agge Christiensen, hvis Raad senere fremkaldte Slaget paa Grathehede. I sin Ungdom havde Agge kæmpet paa Erik Emunes Side (se Forundersøgelser S. 101—6), men der var siden den Tid forløben 25 Aar, og om end det Had, hans Fader havde baaret til Magnus Stærke, maaske kan have indvirket paa Agges Holdning ligeoverfor Knud Magnussen, var der efter dennes Mord Intet, som kunde afdrage ham fra hans naturlige Stilling paa Valdemars Side, for hvis Tronfølge Faderen lige siden dennes Fødsel havde virket. Det maa saaledes formodes, at Agge Christiensen mest følte sig hendragen til Valdemar, og meget tyder paa, at han har staaet i nært Forhold til den Krigerskare af Haardboere, som umiddelbart før Slaget paa Grathehede sluttede sig til Valdemars Hær (Forundersøgelser S. 105 Anm. 1). Det er ogsaa klart, at da Agge ved sine Ytringer »tvang« Svend til at optage Kampen, havde han andre Hensyn end Kongens Vel. Alt tyder saaledes paa, at Agge ved Svends uventede Optræden i Rinds Herred ledsaget af en velbevæbnet Krigerskare, der var øvet i Mord og Udpresning, er bleven nødsaget til at slutte Trop med denne, og hermed stemmer det vel, at Svend har bemægtiget sig Viborg nordfra. Han havde selv nogle Aar

tidligere forsynet Byen med nye Fæstningsværker (Saxo p. 685) og kjendte saaledes de svage Punkter. Derhos havde Valdemar vel omtrent blottet Byen for Besætning, da han samlede sine Stridskræfter i Randers, og det har saaledes været let for Svend at bemægtige sig den.

Viborg blev nu Udgangspunktet for Svends Indflydelse og Krigsforetagender i Nørrejylland. Der forfriskede han sine Folk efter den hurtige Marsch fra Landgangsstedet og maatte vel endog oppebie de Bestanddele af Hæren, som ikke havde kunnet vinde med paa Rytteriets Ilmarsch. Længere end absolut fornødent blev han dog neppe foreløbig i Viborg, da det var hans Hensigt at overraske Valdemar i Randers. Men man kan ikke sige, at Esbern Snare blev udsendt af Valdemar for at »forsinke« Svends Opmarsch mod Randers. Hertil var hans Styrke altfor ringe. Det var kun en selvfølgelig med enkelte smaa Skjermydsler forbunden Recognoscering, han foretog (»speculationis gratia« Saxo p. 730), men da Svend ikke med sin samlede Styrke kunde marschere fra Viborg til Randers i een Dag, men laa Natten over i Kvorning, havde Valdemar Tid nok til at rømme Randers og lade Mellemfaget i Broen afbryde (»pontem partim discindi jubet« Saxo p. 732). Denne Foranstaltning var ikke blot af Betydning som umiddelbar Hindring for Svends Overgang over Aaen, men der aabnedes derved tillige uhindret Fart for Valdemars Flaade op ad Aaen, efterat denne var kommen tilbage fra Diursaa. Svend erholdt ganske sikkert først i Randers Efterretning om sin Flaades Opløsning og Nederlag. Han havde saaledes ingen Fartøjer til sin Raadighed, saaledes som Vendelboerne havde maattet forskaffe sig, da de i 1086 passerede paa Osen. Det vilde vel have været let for ham at istandsætte Broen, hvis Valdemars Flaade ikke havde været til Hinder herfor, men nu gav Aaen, paa hvilken Flaaden, i alt Fald et Stykke, kunde følge Valdemars Hærs Bevægelser, som Saxo siger, denne Svends Modstander en udmærket Lejlighed til at samle alle sine Stridskræfter (»opportunum contrahendis viribus spatium ab amne mutuatus est« Saxo p. 732). For *Svend* var der ikke andet at gjøre end snarest mulig at vende tilbage til Viborg ad den Vej, han var kommen, nord for Nøraa, og det siges ogsaa i Knytlinga udtrykkelig, at Svends Tog mod Randers ikke førte til noget Slag (cap. 116 i Slutningen).

Men hvad gjorde *Valdemar*, medens *Svend* saaledes sad uforstyrret i Jyllands ældgamle Hovedstad? Svaret herpaa er utvivlsomt. Da *Valdemar* endnu følte sig for svag til at vove den sidste, afgjørende Kamp, søgte han at forstærke sig. Hvor kunde da Folket være mere villigt til at slutte sig til ham, end i Aabo Syssel, i hvilket han stod, og hvorfra det var han skulde have den væsentligste Nytte af den ved sit nysindgaaede Ægteskab med *Sofie* endelig befæstede Pakt med *Knuds* gamle Tilhængere. Dette Syssel havde *Knud* — tillige med visse Herreder i Sjælland og Skaane — erholdt som afgiftsfrit Len (»peculiare beneficium«) ved den endelige Overenskomst med *Kong Svend* efter *Kejserens* Mægling i 1152 (*Saxo* p. 694), og det indbefattede hele Fastlandet øst for *Guden* indtil *Norsminde* samt de nuværende *Skanderborg* og *Mos Søer*, nemlig *Sønderhald*, *Rougsø*, begge *Diursherrederne* med *Mols* og *Hels*, *Galten*, *Sabro*, *Lisbjerg*, *Hasle*, *Ning*, *Houlbjerg*, *Hjelmslev*, *Gjern* og *Framlev Herreder*. *Valdemar* blev ikke staaende syd for *Randers*, thi det siges udtykkelig, at han gik over »*Aaen*« paa et andet Sted (»amne alias superato« *Saxo* p. 732), men at dette først skete omsider (»tandem«), altsaa efter nogen *Tids Forløb*, og efterat han ved nye *Tilhængeres* daglige *Tilstømning* havde seet sine *Stridskræfter* saaledes forøgede, at han ansaa sig for stærk nok til at vove det afgjørende Slag med sin *Modstander*. *Udgiverne* af *Saxo* have forstaaet »*Aaen*« om *Nøraa*, idet *Svend* havde trukket sig tilbage mod *Viborg* ad *Vejen* nordenfor denne, og de sætte derfor det afgjørende Slag mellem *Svend* og *Valdemar* paa et Sted, som de kalde »*Grathe*«, og som skulde ligge mellem *Vejrum Bro* over *Nøraa* og *Viborg*, altsaa omtrent paa *Tap Hede*. *Rigsarkivar Jørgensen* har dog ikke kunnet miskjende, at der ifølge hele *Sammenhængen* hos *Saxo* ved »*Aaen*« her kun kan forstaaes *Gudena*, og han har derfor troet paa et Slag i *Medelsom Herred* paa en *Valplads*, hvorom ingensomhelst *Erindring* er bevaret, og som endnu ikke er udfunden, og det uagtet *Svend*, naar han fra *Randers* af trak sig tilbage ligemod *Vest*, befandt sig nord for *Nøraa* og i alt *Fald* for den største *Del* af *Vejen* i *Sønderlyng Herred*. Efter min ovenanførte *Fremstilling* har *Valdemar* for en stor *Del* modtaget sine gennem et *Tidsrum* af ikke faa *Dage* tilstødende *Forstærkninger* gennem *Tilstømning* af *Befolkningen* paa en *Marsch* gennem *Aabo Syssel* indtil et

bekvemst Overgangssted over Gudenaå. Rimeligvis har da den om Svends Udaad lagte Slagsang været benyttet under Marschen og har revet Stemningen med sig. Mulig ere ogsaa enkelte Thingsteder blevne brugte til at tale til Almuen paa lignende Maade som tidligere paa Viborg Landsting. Som Hærens Hovedvej er dog vistnok Vejen fra Randers efter Ry bleven benyttet indtil Overgangsstedet over Guden. Denne Vej førte fra Randers Bro gennem Galten Herreds Brofjerding, navnlig over Niclestorp — omtrent det nuværende Vorup —, Haslum, Værum, Ørum og Laurbjerg Sogne (se mine Forundersøgelser S. 38) til Kongstrup ved den lille Aa, ad hvilken der endnu kunde have nogen Forbindelse med en fra Randers udgaaet Førselsflaade paa Gudenaå. Vejen gaar derefter over Houlbjerg, Aidt og Vejerslev til Kongens Bro over Gudenaå, men da denne Bro først kan antages bygget, efterat den kongelige Vildtbane med Jagthus i Grønbæk var indrettet, og da det gamle Sejlløb i Guden gennem Resen Aalegaard (Forunders. S. 426) var udsat med en Brede af 14 Fod, har jeg antaget, at Hæren har maattet benytte Vejen langs Aaen forbi Tvillum Kloster indtil udfor Svostrup, hvor der er et gammelt, meget benyttet Overfartssted i Forbindelse med Vejen over Gjern, hvilken Vej det ogsaa kan være at Valdemar fra Aidt af har ladet en Del af sin Styrke følge. Hvis han er gaaet over Gudenaå ved Svostrup, er han vistnok over Grauballe og rimeligvis Lemming draget frem til Serup syd for Hinge Sø, hvor han maa have fundet en god Lejrplads til at lade sin Hær udhvile i de medførte Telte (»landtjöldum sinum«, Knytl. cap. 117).

Fra Lejrpladsen ved Serup er Valdemar da dragen den lige Vej gennem Vinderslev ud paa de bakkede og dengang skovklædte Strækninger, der begrændse Grathehede mod Øst, og her har han befundet sig ligeoverfor Svends Hær.

Svend har nemlig ikke i den mellemliggende Tid ligget ledig i Viborg. Ligesom han tidligere havde forsynet selve den gamle By med nye Fæstningsværker, saaledes har han nu ved Forskandsninger søgt at spærre Adgangen til Viborg sydfra. Fra den 212 Fod over Havet liggende Have Sø løber Haller Aa mod Vest og senere mod Nordvest ud i Karup (eller Skive) Aa. Paa det Punkt, hvor Aaen drejer mod Nordvest, findes ved Bækgaard et Overgangssted for en gammel

fra Sydvest kommende Hovedvej. Der findes vel ogsaa længere nede ved Ravnholt et Par Vad, men disse have neppe for 700 Aar siden været passable, hvad der derimod vistnok har været Tilfældet med det ved Aaens Svingning beliggende Overgangssted ved Bækgaard. Her opførtes da syd for Haller Aa mellem tvende Bakkekamme og dækket ved en langs Voldens søndre Side løbende Grav det c. 700 Fod lange og 10 Fod brede Dige, der endnu hæver sig nogle Fod over Grunden, i hvilken det i den lange senere forløbne Tid maa antages at være sunket ikke ubetydeligt (se nærmere Dr. Henry Petersen i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie for 1887 S. 81—2). Ogsaa noget østligere ved Vorbro synes Navnet at antyde et Forsvarsanlæg for den Overgang over Haller Aa, som benyttedes paa den fra Syd kommende Landevej. Herfra og indtil Have Sø spores der ikke noget Overgangssted, og senere dannede selve denne Sø en Terrainhindring, som fortsattes ved dens Tilløb fra de til dens nordostlige Ende stødende Mosestrækninger. Her er derfor ogsaa Vinderslev Sogns nordvestlige Skel.

Det er selvfølgelig ikke blevet ubekjendt for Svend, at Váldemar rykkede op mod Viborg over Serup og Vinderslev, og de Minder, han bevarede om sin tidligere Sejr i denne Egn, maatte tilskynde ham til at drage Fjenden imøde. Til sine andre store Fortjenester af den danske Historie har nemlig Rigsarkivar Jørgensen nylig føjet en ny ved at paavise Stedet for Svend Grathes anden Sejr ved Viborg 1151. Herefter stod denne Kamp ved Gjeddebæk, der efter Generalstabens Kort danner Skel mellem Thorning og Hørup Sogne og falder i Tange Aa. Efter samme Kort fører der over denne Bæk et Vad for Vejen fra Kjarsholm Vandmølle til Kjellerup. Denne Paavisning er vistnok meget rimelig, og nærværende Forfatter, der tidligere har antaget, at den ommeldte Kamp havde staaet vest for Viborg henimod Ravnstrup, skal i dette Punkt væsentlig slutte sig til Jørgensen. Selvfølgelig er Svend i 1157 ikke forbleven staaende ved Gjeddebækken, men er rykket længere frem i Egnen omtrent i Retningen af den Vej, som nu fører fra Ungstrup og Vatrup efter Vinderslev, og er det meget rimeligt, at han, som Saxo siger (p. 732), ved at slaa Lejr paa Agermarker har kunnet lade sit Rytteris Heste nyde rigelig godt af en overflødig, endnu ikke indbjerget Havreafgrøde. Han kunde saa meget bedre fra Alvejen vest om Hald Sø af

drage mod Sydost over Dollerup, Lysgaard og Vium, som han ved de Forskandsninger, han havde anlagt paa Overgangsstederne over Haller Aa, havde sikret sin højre Flanke mod at overfløjes fra Sydvest.

Saasnaart det gryede ad Dag — Solen staar nu paa St. Søren's Dag d. 23. October først op henimod Kl. 7, men Tusmørket varer 43 Minuter —, lod Svend foretage en Recognoscering for at forskaffe sig Underretning om Fjendens Styrke. Rimeligvis har denne Recognoscering strakt sig over Møgelhøj ved nuværende Bøgildgaard (der som denne Egns højeste Punkt hæver sig til 268 Fod og derfor vel fortjener dette Navn, medens Generalstabens »Møllehøj« neppe er hjemlet) henimod Vinderslev, og da Valdemar, der havde holdt sit Rytteris Heste optømmede om Natten og paa tørt Foder, selvfølgelig ogsaa har sat sig i Bevægelse i den tidligste Morgenstund og over Elkjær og Skovhusgaardens Tilliggende er marscheret mod Have Sø og Forskandsningerne ved Haller Aa, har det været let for dem, der førte Svends Recognoscerings Parti, at iagttage den hele fra Fjendens Side udfoldede Styrke, skjøndt de, som det følgende viser, ikke kom til Kundskab om den Stilling, han endelig indtog. Dette var ogsaa vanskeligt i denne vidtstrakte, tildels couperede og skovklædte Egn, thi vel laa Strækningen nord for Skovhusgaarde, hvor det højeste Punkt paa den sydlige Side af Dalen (271 Fod) ligger ved et Udflyttersted fra Skovhusgaarde, endnu for 30 Aar siden i uopdyrket Hede, men Stedsnavnene vise, at her i ældre Tid har været Skov i alt Fald indtil de noget vestligere liggende Hedehuse. Da Førerne for den af Svend paa Recognoscering udsendte Afdeling kom tilbage til Lejren, meldte de Kongen, at Fjendens Styrke oversteg enhver Forventning, og de tilraadte derfor, at man hellere maatte søge at trætte ham end nu tage imod et Angreb, eftersom mange af hans talrige Stridsmænd vist nok vilde forsvinde, naar Kampen udsattes i nogen Tid. Dette forstandige Raad tiltalte i høj Grad Svend, men Agge Christiensen tvang ham til at optage Kampen. Hvis dette ikke skete, truede han med, at Kongens Mænd vilde forlade ham. De havde Hus og Hjem kærere end deres eget Liv og vilde ikke lade deres Arne komme i Fjendens Vold uden Kamp. Ved Siden heraf fremhævede Agge, hvor ofte en liden Krigerflok havde vundet en glimrende Sejr. Hvis Kongen

kun vilde se hen til sine Tilhængeres Mod og ikke til deres Tal, vilde han kunne forlade sig paa deres lidet talrige Skare og ikke nære Frygt paa Grund af Fjendens Mængde. Desuden maatte man snarere foragte end frygte en Hær, hvis væsentligste Bestanddel ikke dannedes af dygtige landsebevæbnede Stridsmænd, men af en i Krigsfærd ikke indøvet Almue. Denne Opfordring, som Svend til sin Ulykke fulgte, kaster et mærkeligt Lys over Forholdene. Da Svend efter Henrik Løves Bud paa vendiske Fartøjer overførtes til de danske Øer, var han vel forsynet med Penge. Det havde tildels været ved Gaver, han, som oven anført, havde vundet Stemningen for sig paa flere af Smaaøerne, og da han senere fra Fyn atter havde begivet sig til Lolland, samlede han en saa stor bevæbnet Skare om sig, at han, da han under Herredagen maatte tage Ophold paa Falster, erklærede ikke at kunne forskaffe sine Tropper fornødent Underhold paa et saa lidet Land, hvorfor ogsaa hans Modkonger, som ovenanført, overtog deres Forplejning under Herredagen (Knytl. cap. 111). Blandt hans Tilhængere fandtes vel den Gang ikke faa af hans tidligere Mænd, navnlig vistnok Riber Ulf, der tilligemed Thorbjørn efter Kong Sverkers Død var kommen tilbage fra deres tvungne Ophold i Sverige, men Størstedelen af Svends Stridsmænd synes dog at have været hvervede for Sold, og da flere af hans danske Mænd, som ovenanført, havde forladt ham efter Udaaden i Roskilde og sluttet sig til Valdemar, havde han neppe bragt nogen stor indfødt Styrke med sig til Viborg. Derimod maa han i den forholdsvis lange Tid, han efter det mislykkede Tog mod Randers havde regjeret fra Viborg af, med det gode eller onde have faaet flere af Omegnens gode Mænd til at slutte dem til sig. I disses Navn var det, at Agge Christiensen talte, thi kun paa saadanne passer den første af ham anførte Grund, at naar Krigen i længere Tid skulde fortsættes i denne Egn, maatte disse Mænd forlade Kongens Tjeneste for i Hjemmet at beskytte Kone og Børn under Krigsurolighederne, men den Indflydelse, som Agges Udtalelser havde paa Kongen, viser, hvor ringe dennes egen Magt nu var, og hvor afhængig han var bleven af sine nye Omgivelser, efterat disse nærmere havde sluttet sig sammen. Derimod sætter Saxo ikke denne første Del af Agges Ytringer i nogen directe Forbindelse med de følgende om den ringe Betydning, som Almuens Tilslutning

til Valdemar havde ligeoverfor krigsvante Mænd, og da den hele danske Herrestand (»cum omni Danica nobilitate«), indbefattet Biskopperne, af hvilke netop Biskop Helias af Ribe siges at have været den egentlige Leder i Raadet, havde fulgt Knud og Valdemar til Herredagen paa Lolland (Saxo p. 719), hvor Riget var blevet delt, og Valdemar havde valgt Jylland som sin Andel, mangler der enhver Støtte for den Paastand, at Kampen paa Græthede udfægtedes mellem Bondestanden paa Valdemars og Adelen paa Svends Side, hvorimod Sandheden er, at i alt Fald i Jylland den almindelige Stemning var for Valdemar og imod Svend. Det er ogsaa rimeligt, at Hærmændene, hjemvendte til deres egne Smaaborge, vilde kunne underkaste sig Valdemar paa bedre Vilkaar, end naar Svend, efter at have trukket sig tilbage til Viborg, havde indgaaet Overenskomst med denne og derved ladet dem i Stikken, i hvilket Fald de maatte imødesee Straf for at have sveget Valdemar, der ifølge Herredagens Afgjørelse var Jyllands rette Herre og paa Viborg Landsting havde vundet Stemningen for sig. Derimod havde de neppe noget særligt at befrygte af de Bønder, som havde sluttet sig til Valdemar, thi da disse vare fra andre Egne, kunde de dels ikke have noget personligt Nag til Hærmændene omkring Viborg, dels maatte de, som for Svend rigtig bemærket, om faa Dage vende hjem til deres Arne, og dels vilde de, naar Hærmændene vare hjemme, ikke have Mod eller Krigsdygtighed til at angribe disse. Skjøndt Udsigten til at Hærmændene, naar Svend trak sig tilbage til Viborg, vilde vende hjem — ligesom Rotterne forlade det synkende Skib, og ligesom Agges Broder Eskil i 1154 med Skaaningerne havde forladt Svend i Roskilde, — saaledes vistnok var begrundet, er det dog, som oven bemærket, tvivlsomt, om Agge Christiensen, ved at tvinge Svend til nu at optage Kampen, havde dennes Vel for Øje, eller om han ikke snarere søgte at fremkalde hans Undergang, der i og for sig var saa fortjent og indeholdt den for Fædrelandet øjensynlig ønskeligste Løsning af alle indre Vanskeligheder.

I hvert Fald besluttede Svend nu at slaas, og efter hans hele Personlighed og hans Hærs Sammensætning, maatte han opsøge og angribe Fjenden. Men her begik han en Fejltagelse, der blev skjebnesvanger. Valdemar havde valgt sin Hærs Stilling med stor Omhu. Saavidt man efter de overleverede

Beretninger og Terrainforholdene kan skønne, støttede Aabo Syssels Almue sig til Højderne nord for Skovhusgaardene indtil henimod Hedehusene. Sydvest for disse op imod Højderne ved Ladbjerg (265 Fod) var Stillingens Centrum, hvori Valdemar umiddelbart før Slaget optog Hærmændene fra Haard Syssel, der stødte til ham i skinnende Rustninger under flyvende Faner (Saxo p. 732, jfr. mine Forundersøgelser S. 124 og 413). Vestligere op imod Have Sø og Haller Aa maa den øvrige Almue have stillet sig, navnlig fra Hids Herred. Hæren indtog saaledes et meget couperet Terrain, indbefattende skovbevøxede Højder, Moser og Agermarker og af vel omtrent en halv Mils Udstrækning, saa at, som Saxo siger, kun en Tiendedel af dens Styrke kunde skimte de ledende Faner. Men Stillingen var meget gunstig, idet man paa højre Fløj og i Centrum havde Solen i Ryggen, medens Fjenden her ligeoverfor havde den i Øjnene. Dette bidrog vist til at vildlede Svends Hær, idet den tog Almuen fra Aabo Syssel, der var mødt i sine jernfarvede Kofter, som Fjenden forvekslede med Panderskjorter, for Valdemars Centrum og rettede sit første Anfald mod denne Side. Fejltagelsen blev dog snart opdaget, men nødte Svends Rytteri til en Opmarsch langs Valdemars Linie. Denne fik herved Lejlighed til, efterat hans Fodfolk i største Iil havde nedkastet et Vanggjerde — Rigsarkivar Jørgensens Anskuelse er her vistnok uimodsigelig —, med sit Centrums hele Styrke at kaste sig over det fjendtlige Rytteris venstre Flanke og saaledes sprede dette som Avner for Vinden. Kun Riber Ulf, der førte Kongebanneret, fik sin Hest vendt mod Fjenden (*»equo in hostem conversus«* Saxo p. 733), plantede med sin venstre Fanen i Jorden og fældede Fjenderne med sin højre, men overvældedes, medens han opfordrede sine spredte Kampfæller til atter at samle sig. Slaget var tabt. Svend havde sat alt ind paa at knuse Valdemar og, efterat dette var mislykkedes, havde han kun tilbage at søge at redde sig selv. Med faa Ledsagere forsvandt han ubemærket fra Valpladsen, søgende en Udvej gjennem det couperede Terrain. Hvorhen stiledede han sine Fjed?

Dr. Henry Petersen mener: »mod Nord« (Aarb. S. 82), men dette er aldeles uantageligt, thi med Slaget var Viborg tabt, og han vilde ved at gaa mod Nord komme lige ind i Fjendens sejrrie Rækker. Rigsarkivar Jørgensen mener (hist.

Tidsskr. 6te R. II S. 629), at »Svend vendte sig mod Syd for at undkomme fra Riget ad samme Vej, han tidligere var kommen ind«, og at han derfor flyede langs Hærvejen fra Viborg til Danevirke. Der er noget begrundet i denne Betragtning, men det maa erindres, at Svend senest ikke var kommen ind over Danevirke, og at Sønderjylland med de tilstødende Dele af Nørrejylland vare ganske i Valdemars Magt, saa at Svend end ikke havde kunnet komme over Lillebælt. Derimod var det over Fyn og Smaaøerne, at Svend i Vaaren 1157 havde fundet Indgang i Danmark, og fra Ashoved mellem Asvig og Sandbjergvig maatte han vel kunne haabe at komme over til Fyn og der i alt Fald paa Magnus's Besiddelser at finde et midlertidigt Skjulested. Der har nu gennem Nørrejylland gaet en vistnok ældgammel Vejfare fra Skive til Horsens, og paa denne maatte Svend stræbe at komme ind. Den gik fra Horsens gennem Nim Herred, saa at Gudena passeredes, i alt Fald i en senere Tid, enten over Aasted eller Bresten Broer, hvilke Veje forenedes ved Ring By. Herfra gik Vejen vistnok over Grædstrup, samt senere over Bryrup, gennem Velling og Velling Skov, over Nørre Aa, Tømmerby og Hjortsballe Højderne ind i Kragelund Sogn, hvis nordligste Spids støder umiddelbart til Valpladsen omtrent øst for Ladbjerg og altsaa næsten lige op til det Punkt, hvor Hovedsammenstødet maa antages at have fundet Sted. Ad denne Kant maatte derfor Svend søge, og da Stedsnavnene heromkring, Fruerlund, Hønholt og Lysdal, antyde, at Egnen i ældre Tid har været bedækket med Skov, kan det ikke have været ham vanskeligt at skjule sin Flugt, saaledes at han uden at forfølges, om end ad Omveje, har kunnet naa ind paa Kragelunds Tilliggende. Men her mødte en ny Vanskelighed ham og hans faa Ledsagere. Gennem den nordlige Del af Kragelund Sogn strækker sig nemlig i den Retning, Svend skulde tage, det store Mosedrag, der nu benævnes Frederiksmose (med Underafdelingerne Nørre, Middel, Nedre og Øvre Frederiksmose), i en Længde af henimod en halv Mil. Navnlig er Nørre Frederiksmose, i hvilken Svend først maatte komme ind, efter hvad der er sagt mig, endnu af stor Betydning for Omegnens Forsyning med Tørvebrændsel. Som bekjendt, benyttede Datidens svært bevæbnede Krigere kun paa Valpladsen deres Rustning og pandserklædte Stridsgangere, hvorimod de paa Rejser og Marsch færdedes paa

smaa Heste og uden større Vaaben. I Mosen kunde Svend selvfølgelig end mindre komme frem svært bevæbnet. Han afførte sig derfor sin Rustning og byttede Hest og Dragt med sin Haandskriver, der havde fulgt ham, men nu fik Ordre at sørge for sin egen Frelse, mulig efterat han af sin Herre havde modtaget Instructioner, hvis Indhold vi ikke kjende. Men selv paa en lille Hest er det trættende at ride Myrer. Legemet's Vægt maa lægges forover, og i samme Øjeblik, Høsten synker i, maa man kaste sig af, for at Dyret med Kraften i Bagkroppen atter kan faa den nu lettede Fordel op af Dyndet. Svend har neppe været øvet i denne Sport og har vistnok, som Saxo siger (p. 734), snart valgt at stavre afsted til Fods (»pedes iter arripere«). Dette gik ejheller længe, og hans Følgesvende slæbte nu afsted med ham baaren paa deres Skuldre. Dette var for ingen af Parterne nogen tiltalende Rejsemaade, og da man naaede op i et Krat, der omgav en gammel Eg, besluttede Svend at skjule sig her og lod sit Følge drage bort, medens dog een tro Tjener skammede sig ved at forlade ham og forblev hos sin Herre og Konge. Medens Svend laa her, betyngtet af sin Brøde og trættet af tvende Dages rastløse Færden, tildels i Rustning og til Slutning over gyngende, uvejbar Grund, men nu dog formodentlig i Haab om, efter at have udhvilet, ved næste Dags Lys at vinde hen til det Punkt, han rimeligvis havde betegnet sin Haandskriver, stødte en Flok af Omegnens Beboere paa ham. Jørgensen gjør dem til »Landevejs-Røvere« (hist. T. 6te R. III S. 113), men dette stemmer ikke med Saxo, thi denne betegner med det her brugte og hos ham oftere forekommende Udtryk »agrestes« den menige Landbefolkning i det Hele, Landalmuen, omtrent hvad man paa kjøbenhavnsk kalder »Bønder«, og han skjælner herved ikke mellem Bønder (i Lovens og det ældre Sprogs Betydning overhovedet) og den uselvstændig stillede Klasse, saasom Husmænd, Kotkarle og Inderster. Saxo siger, at denne Flok kom tilstede for at søge efter Bytte, og da Svend laa skjult i et Krat, bleve de altsaa ikke særlig tiltrukne ved Synet af ham, men stødte paa ham, idet de søgte efter Valrov i Almindelighed (»indagandæ prædæ gratia supervenientibus«), thi Flygtninge fra Slaget havde spredt sig i Egnen og for lettere at komme afsted bortkastet eller tabt ikke saa faa Gjenstande, som Landbefolkningen kunde føre sig til

Nytte. Men iøvrigt har Moralen jo ikke staaet højt hos disse Folk, der efter Slaget sneg sig om paa Valrov, og de have ikke gjort sig nogen Samvittighed af at myrde, før de plyndrede, saaledes som ogsaa Skikken længe var hos Strandsidderne ligeoverfor Skibbrudne. Da de sandsynligvis vare fra de sydfør Haller Aa og vestfor Mosestrøget beliggende Dele af Grathede, have de maaske endog med en vis Føje regnet sig til Valdemars Stridsmagt og saaledes berettigede til at falde over Flygtningene fra Svends Hær. I hvert Fald søgte de ind paa dennes tro Tjener, saasnt de bemærkede ham, og gave ham Ulivssaar, saa at han døende slæbte sig hen til sin Herres Fødder. Kong Svend selv toge de fangen, men da han udgav sig for sin egen Skriver og var forklædt som saadan, søgte de nærmere Oplysning hos andre Flygtninge, der vare komne i deres Vold. Knytlinga har bevaret et Sagn om, at Kongen gjenkjendtes af Peter Thenja. Dette var en Sjællænder, der allerede i Roskilde havde befundet sig blandt Svends Mænd, men ikke havde taget nogen Andel i Kongemordet, hvorimod han hjalp Valdemar til at undslippe, navnlig ved at skaffe ham og hans Ledsagere Heste. Han stod i venligt Forhold til Esbern Snare og havde under dennes Tilbageridt fra Recognosceringen mod Viborg havt en fredelig Samtale med denne, hvem han værnede mod sine Vaabenfællers Efterstræbelser. Da han nu saa Kongen henstrakt i Græsset, ynkedes han over ham og udbød: »Hvi ligger Du nu saa lavt, Herre?« Saasnt Svend var gjenkjendt, blev han dog af Ærbødighed for hans kongelige Værdighed sat paa en Hest, idet han begjærte at stilles for Valdemar, sandsynligvis i Haab om endnu at kunne opnaa en lempelig Afgjørelse af sin Skjebne. Valdemar maa paa den Tid efter Slagets Gang have befundet sig norden og vesten for Have Sø paa Marschen mod Viborg, og Svend er derfor bleven ført op efter Have og vesten om Søen ind i Thorning Sogn. Men det laa ikke i Alles Interesse, maaske heller ikke i Landets, at Svend opnaaede Overenskomst med Valdemar. Det maatte endog antages, at denne først ved Svends Død kunde befries for en besværlig Frænde og farlig Medbejler. Jo mere man nærmede sig det Sted, hvor man kunde vente at træffe Valdemar, desmere maatte saadanne Betragtninger komme frem. Efter Knytlinga skyldtes Svends Drab en Høvding Kvenmar eller Gnemer Kjeldsen fra Falster,

en energisk, men fremfusende Mand (Saxo p. 748), om hvem det er vanskeligt at sige, om han i Slaget havde fægtet paa Svends eller Valdemars Side. Det sidste synes rimeligst, og det maa da antages, at de, der transporterede Svend, have stødt paa Gnemer noget, forinden de kunde vente at naa Valdemar. Gnemer har da sluttet sig til disse Mænd, og det har selvfølgelig ikke kunnet falde ham vanskeligt at formaa en af denne Flok, der nylig havde nedhugget Svends Ledsager, til ogsaa at give Kongen, der var uden Rustning og Hjelm, sit Banesaar. Efter Saxos bestemte Udtalelse (p. 734) maa det ansees vist, at Svend fandt Døden ved et Øxehug, der ramte ham i Hovedet og blev ført af en af dem, der havde taget ham fangen, men pludselig sprang frem af Flokken, hvorimod det maa betvivles, at dette er skeet i samme Øjeblik, som Kongen var bleven bragt til Hest og havde fremsat sin Begjering om at føres for Valdemar. Dette sidste er nemlig lidet rimeligt, eftersom et nyt Moment synes at maatte være kommet til for at fremkalde et pludseligt Anfald, om end kun af en enkelt Mand i den Flok, som netop havde viist sin Ærbødighed for Kongen ved at skaffe ham til Hest, og det er derfor sandsynligere, at Saxo efter sin sædvanlige korte Maade at udtrykke sig paa, naar han nævner Begivenheder, hvorom han ikke havde personlig Kundskab, har sammentrængt Kongens Bøn om at føres for Valdemar og hans Fald i faa Ord. Efter den kort derpaa følgende Bemærkning i Knytlinga, hvor der navngives en Hjemmelsmand, som har seet Detlevs radbrækkede Lemmer paa Stejlen, maa man antage, at Sagaens Forfatter støtter sine Meddelelser til gode Kilder, og iøvrigt lader hans Fremstilling sig uden Vanskelighed forene med Saxos.

Svend er saaledes vistnok bleven dræbt indenfor Thorning Sogns Grænser, og han er ved folkelig Foranstaltning (Saxo p. 734) uden videre Højtidelighed bleven jordfæstet mellem Graagaard og Have Sø, 250 Alen fra Bredden. I alt Fald gjelder denne Afstand efter Dr. Henry Petersen (S. 83) for det senere ved Graven opførte Capel. Efter Generalstabens Kort ligge Graagaarde nu lige nord for Midten af Have Sø, men rimeligvis ere disse Gaarde udstykkede fra den ældre Graagaard, hvis Beliggenhed efter det hos Petersen optagne ældre Situationskort synes at have været noget anderledes. Det er iøvrigt rimeligt, at der forinden Opførelsen af dette,

klarlig fra en senere Tid hidrørende Capel her har været en indviet Begravelsesplads og maaske en lille Trækirke, thi Christendommen fæstede tidlig Rod i og omkring det gamle Viborg (Forundersøgelser S. 83 og 131), og som det fremgaar af Foranstaltningerne, da Rø christnedes, var det første, man foretog, naar Christendommen indførtes, at indvie Kirkegaarde. Ligesom nu Papsø, sydvest for Vium, minder om Christendommens første Tider, saaledes turde ogsaa Have Søens Bred have egnet sig til der at indvie et Sted til Daab og Jordfæstelse. Have danner nemlig fra Nordvest, Vest og Syd omtrent Midtpunktet for den store Grathehede, der tidligere ogsaa har strakt sig mere i østlig Retning, end den vel nu regnes. Hele Egnen, Sø og Moser indbefattede, ligger nemlig højt, i Gjennemsnit omtrent 220 Fod over Havet, og har manglet Eng, saa at Lyngen der længe har havt Overherredømmet, thi det er Lyngens Overmagt, der giver de jyske Heder deres Særpræg, hvorimod Flader og Bakkeøer afvekle med hinanden. Da »Sveinn konungr svidandi« dræbtes og jordfæstedes paa Grathehede, er det let forklarligt, at baade han selv og Slaget har erholdt det historiske Navn af Grathe, om end Hovedkampen har staaet godt en Fjerdingsvej østenfor Have Sø, der i de fleste Retninger maatte betragtes som Hedens Midtpunkt.

Der er neppe hidtil fra Nabosognene til Thorning, saaledes som fra dette, fremdraget bestemte Minder om denne Kamp, hvis store Betydning for Danmarks hele senere Fremtid er fuldstændig rigtig betegnet af Professor Steenstrup (hist. Tidsskr. 6te R. III S. 231), men det er dog ikke uden Mærkelighed, at der netop i Vinderslev Kirke er fundet den hidtil eneste i Nørrejylland fremdragne Fremstilling af Lykkehjulet, ganske svarende til den svenske Fremstilling med dens »regnabo, regno, regnavi« (se nærmere Prof. Kornerups Afh. i Aarb. f. 1887 S. 100—105). Dette Billede paa Lykkens Omskiftelser kan maaske her være fremkommet ved særlig at mindes Svend Grathe, hvis Skjebne det saa nøje udtrykker. I sin fejreste Ungdom havde han i sjelden Grad Lykken med sig som Kongsemne. I Begyndelsen af sin Eneregjering havde han Fortjenester. Ved Fyn tilføjede han de hedenske Vender et saadant Nederlag, at de fleste af hans Krigere havde Hænder og Fingre siddende i blodigt Kjød, saaledes vare de blevne gnavede af deres egne Sværdfæster, idet de nedmajede talrige

Skarer af Fjender. Han dannede Østifterne, idet han drog det af Naturen og Historien til Jylland knyttede Fyn over til Sjælland ved at sikre Overfarten gennem tvende befæstede Anlæg, et paa hver Side af Store Belt (Saxo p. 687). Paa flere andre dertil egnede Kystpunkter anlagde han Forsvarsværker for Landbefolkningen. Men da han senere sluttede sig til Tyskland, maatte hans eget Folk lide under den Haardhed og Grumhed, der vare ham medfødte og erhvervede ham Kjendingsnavnet »Sveinn svidandi« (Knytl. c. 108), og da han, som den islandske Præst Einar Skulason maatte erfare, var ligesaa paaholdende, i alt Fald mod Nordboere, som grusom, synes det rimeligere at udlede hans jyske Kjendingsnavn »Kong Knap« af hans Gjerrighed end, som det er forsøgt, af hans Hurtighed. I det Saxo (p. 685) skildrer hans Misregjering, bliver Billedet dog mildere, end de Udtryk, Helmold betjener sig af, naar han siger, at efterat Svend ved lykkelige Sejrvindinger og Kejserens Myndighed var kommen i fast Besiddelse af Kongemagten, gjorde han et grusomt Misbrug af denne mod sit eget Folk (»gente sua crudeliter abusus est«). Han blev upaatvivlelig den største Tyran, der nogensinde har havt Magten i Danmark. Men Gjengjældelsen udeblev ikke. Fra Lykkens Tinde skred han ned gennem sin egen forbryderiske Udaad, og paa et af Rigets mest afsides beliggende Punkter fandt han Døden for en ukjendt Almuesmands Haand og derefter en Grav, af hvilken nu hvert Spor er udslettet. I faa Menneskers Skjebne har Lykkens Hjul frembudt stærkere Svingninger end i Svend Grathes.
